

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.01
UDC 378.091.12-029:7]:37:172.1

THE INFLUENCE OF THE PEDAGOGICAL ARTISTRY OF A TEACHER IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION ON THE HUMANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Mykola Barakhtyan
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
of the Department of Fine Arts,
Drahomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0599-5858>
e-mail: mykola.barakhtyan@gmail.com

Abstract. *The basic strategic task of the educational process in Ukraine today is the formation of a comprehensively developed, socially active, creative personality and the development of its intellectual, moral and creative abilities. This, in turn, requires the humanization of the educational process in educational institutions with the aim of reviving spirituality, strengthening the educational aspect in the learning process, as well as rethinking and paying special attention to the role of the teacher of a higher education institution and his pedagogical skills in the process of preparing future specialists for professional activities.*

In the researches, the theoretical justification of the similarity of pedagogical and theatrical activity, the importance of using elements of theatrical pedagogy in the educational process, the formation of professional artistic skills by the teacher of the educational institution as an important component of pedagogical maste, which ensure the effectiveness of the formation of the creative personality of the future teacher, was carried out.

The interpretation of the concepts of «humanization», «humanization of the educational process», «artism», «pedagogical artistry», as well as their importance in the process of preparing future specialists for professional activity, is highlighted.

The importance of teaching humanitarian disciplines by choice, as well as conducting practical classes using interactive teaching methods: dramatization; speeches, presentation; creative reports, contests; educational and training exercises, trainings; staging of artistic works; mini-lectures, debates, etc., which contribute to the formation of professional artistic skills in future specialists. The main conditions of their formation in the educational process are also determined.

The content of a coherent and logically structured system of performance tasks, exercises and sketches is characterized, taking into account the individual characteristics of students. It has been practically confirmed that the pedagogical artistry of the teacher of the educational institution and the proposed system of exercises and tasks greatly contribute to the self-development of the creative and moral potential of future specialists, the general level of culture and the improvement of professional skills.

Key words: *artistry, pedagogical artistry, humanization, humanization of the educational process, pedagogical activity, theatrical activity.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.01
УДК 378.091.12-029:7]:37:172.1

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОГО АРТИСТИЗМУ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ГУМАНІЗАЦІЮ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Барахтян М. М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0599-5858>
e-mail: mykola.barahtyan@gmail.com

Анотація. Основаним стратегічним завданням освітнього процесу в Україні сьогодні є формування всебічно розвиненої, соціально-активної, креативної особистості та розвиток її інтелектуальних, моральних і творчих здібностей. Це потребує в свою чергу гуманізації освітнього процесу в навчальних закладах з метою відродження духовності, посилення виховного аспекту в процесі навчання, а також переосмислення та приділення особливої уваги ролі викладача закладу вищої освіти і його педагогічній майстерності в процесі підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності.

У дослідженні здійснено теоретичне обґрунтування схожості педагогічної і театральної діяльності, важливості використання елементів театральної педагогіки у навчально-виховному процесі, сформованості у викладача закладу освіти професійних артистичних умінь як важливої складової педагогічної майстерності, що забезпечують ефективність формування творчої особистості майбутнього педагога.

Висвітлено тлумачення понять «гуманізація», «гуманізація освітнього процесу», «артистизм», «педагогічний артистизм», а також їх важливість у процесі підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Розкрито важливість викладання гуманітарних дисциплін за вибором, а також проведення практичних занять з використанням інтерактивних методів навчання: драматизація; виступи, презентація; творчі звіти, конкурси; навчально-тренувальні вправи, тренінги; інсценізація художніх творів; міні лекції, диспути тощо, які сприяють формуванню професійних артистичних умінь у майбутніх фахівців. Визначено також основні умови їх формування у навчально-виховному процесі.

Схарактеризовано зміст цілісної і логічно структурованої системи виконавських завдань, вправ та етюдів із урахуванням індивідуальних особливостей студентів. Практично підтверджено, що педагогічний артистизм викладача навчального закладу та запропонована система вправ і завдань великою мірою сприяють саморозвитку творчого й морального потенціалу майбутніх фахівців, загального рівня культури й удосконалення професійної майстерності.

Ключові слова: артистизм, педагогічний артистизм, гуманізація, гуманізація освітнього процесу, педагогічна діяльність, театральна діяльність.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Реформування системи освіти в умовах величезних змін у соціальному, економічному і політичному житті України висуває перед навчальними закладами низку важливих завдань – удосконалення освітнього процесу з метою підготовки висококваліфікованих фахівців для потреб суспільства.

Сучасна система освіти України спрямована на формування мислячої, креативної особистості, розвиток її інтелектуальних, моральних та творчих здібностей. Варто зазначити і наголосити, що процес гуманізації освіти передбачає певні завдання у розв'язанні поставлених проблем: насамперед відродження духовності, посилення акценту на виховання у процесі навчання, створення атмосфери корпоративності, колегіальності, професійної спільності у взаємостосунках «викладач-студент», перехід від репродуктивного навчання до продуктивного, самоствердження особистості за умов педагогічної підтримки, творчу спрямованість навчального процесу тощо.

Проблеми гуманізації освіти знаходять своє відображення в наукових працях Ш. А. Амонашвілі, П. А. Байкової, І. А. Зимньої, В. П. Зінченко, Н. І. Маляр, Н. А. Фоменко, К. С. Часової, І. П. Чистовської та ін.

Вирішення низки важливих завдань залежить від багатьох факторів: сім'ї, умов і середовища, державної політики, закладів освіти, а також рівня кваліфікації і майстерності, високого рівня професіоналізму викладача закладу вищої освіти (ЗВО) зокрема. Адже навчальний заклад і викладач певною мірою є причетними й відповідальними за якість професійної підготовки, міцності засвоєння знань та сформованості моральної самосвідомості випускника.

Усе частіше науковці приділяють увагу педагогічній майстерності через розгляд проблеми педагогічного артистизму. Педагогічний артистизм як предмет дослідження у своїх працях розглядали: Ш. Амонашвілі, Н. Волкова, А. Драч, І. Зязюн, А. Ісаєва, Н. Кузьміна та ін.

Досить часто в сучасних вітчизняних і зарубіжних наукових працях педагогіка трактується як наука і мистецтво, мистецтво навчання і виховання. Наші спостереження і практика доводить, що саме елементи педагогічного артистизму в арсеналі професійних умінь надають можливість викладачу закладу вищої освіти успішно виконувати свої функції, досягати позитивних результатів у процесі діяльності, а також вони є показником високого рівня педагогічної майстерності [1; 6].

Мета і завдання дослідження полягає в обґрунтуванні поняття педагогічного артистизму як важливого чинника професійної майстерності викладача закладу вищої освіти; розкритті його значимості і впливу на гуманізацію освітнього процесу під час підготовки фахівців до професійної діяльності; необхідності формування професійних артистичних умінь у майбутніх фахівців як важливого чинника педагогічної майстерності.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз наукової літератури з метою визначення стану досліджуваної проблеми; абстрагування та узагальнення – для систематизації матеріалів статті, формулювання висновків та окреслення напрямків для подальшого дослідження проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що гуманізація як поняття – складне й багатопланове явище, яке передбачає докорінного реформування освіти з одного боку, а з іншого, як зазначає І. П. Чистовська, – необхідною умовою для самореалізації, самовизначення студентів та орієнтація навчально-виховного процесу в ЗВО на формування май-

бутніх фахівців у багатогрній повноті їх інтелектуального, культурного, психологічного й соціального розвитку [7].

Поняття «гуманізація», «гуманізація освітнього процесу» досить широко використовуються нині в науковій літературі. Зокрема, великий тлумачний словник української мови подає термін *гуманізація*, як впровадження у взаємодію людей принципів гуманізму, формування і розвиток у стосунках між людьми гуманістичних почуттів, намагання робити добро й піклуватися про благо людей [2].

Відповідно до Статті 6 Закону України «Про освіту», в якій зазначено основні засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, особливий акцент зосереджується на гуманізації та демократизації освітнього процесу. Гуманізація навчального процесу в закладах вищої освіти трактується науковцями як особливий процес олюднення, прояв шанобливого ставлення до студентів, поваги до їх гідності, а також створення відповідних умов, враховуючи стан, вік, інтереси, потреби, рівень розвитку тощо для їх повноцінного і різнобічного розвитку, самореалізації, самовираження та самовдосконалення [4].

У дослідженнях Р. Беланової, В. Белоусової, М. Добрускіна, М. Кагана зазначається, що гуманізація освітнього процесу передбачає і направлена на створення системи певних заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток змісту освіти й технологій освітнього процесу; самореалізацію студента й викладача шляхом засвоєння загальнолюдських цінностей; на демократичний стиль спілкування; підготовку й виховання майбутнього фахівця як творчої особистості, у реалізації її творчого потенціалу й утвердженні свого місця в житті; створення відповідних умов для прояву творчих здібностей майбутнього фахівця, а також стимулювання саморозвитку й самовдосконалення.

Результати наукових досліджень і практика доводять, що в основі освітнього процесу особливе місце посідає гуманістичний принцип міжособистісних стосунків викладача і студента. Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає врахування **принципів**, які покладено в основу гуманістичних концепцій виховання: **принцип рівності, принцип діалогу, принцип співробітництва** [3].

На наш погляд, особлива увага в роботі викладача ЗВО окрім створення умов для навчання і засвоєння студентами знань, повинна зосереджуватися на гуманізації освітнього процесу. Саме гуманізація передбачає виховання інтелектуально розвиненої творчої особистості, формування в неї загальнолюдських, моральних цінностей і переконань, ідеалів, звичок, прагнень, почуттів тощо.

Особливо помітно останнім часом, як освіта в Україні спрямовує свій вектор від людини освіченої до людини культурної, посилюючи увагу на вивчення гуманітарних і мистецьких дисциплін зокрема шляхом застосування інтерактивних методів навчання. Адже вивчення цих дисциплін безпосередньо впливає на формування моральних та духовних цінностей майбутніх фахівців.

Як засвідчує практика, важливим і обов'язковим є поєднання двох складових освітнього процесу – наочно-змістового і процесуального – як найбільш цінних та ефективних, а також високий рівень майстерності викладача закладу вищої освіти.

Особливістю оптимізації навчального процесу у ЗВО є його спрямування на демократизацію взаємостосунків викладача та студента, що передбачає створення сприятливої атмосфери співробітництва; зменшення монологічного викладу матеріалу і переходу до діалогічного спілкування зі студентами під час навчально-виховного процесу; впровадження в освітній процес активних методів навчання, які сприяють розкриттю творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації науко-

во-навчальної діяльності студентів, виховання в них почуття власної гідності, свободи, гармонії з навколишнім світом.

Усім добре відомо і практика доводить, що педагогічна діяльність – це творчий процес. Тому не даремно теоретики й практики за характером і способом прояву уподібнюють його із сценічним мистецтвом, а високий рівень майстерності педагога з театром одного актора.

Артистизм трактується у наукових публікаціях як важлива професійна якість особистості, яка сприяє успішній самореалізації та виконанню професійно-творчих завдань [1; 4].

Педагогічний артистизм це багатство і краса внутрішнього світу педагога, в якому розкриваються його великі можливості: вміння здійснювати педагогічний вплив; володіти ораторським мистецтвом, своїми емоціями, педагогічною технікою, морально-етичними якостями і духовним багатством [1; 4].

У наукових працях та довідковій літературі педагогічний артистизм має ряд тлумачень:

- це обдарованість, талант;
- це палітра особистісних рис, це особливий вид комунікації;
- це образне мислення, експресія, широкий спектр інтонацій;
- це вищий рівень професійної майстерності; виконання професійних завдань на рівні мистецтва тощо.

Майстерність викладача закладу вищої освіти як науковця, практика і творчої особистості по особливому розкривається завдяки сформованим артистичним умінням. Саме вони сприяють йому на достатньо високому рівні здійснювати педагогічний вплив, володіти майстерністю живого слова (ораторським мистецтвом), педагогічною технікою, управляти своїми емоціями, розкривати морально-етичні якості, загальну культуру, внутрішній духовний світ, інтелект тощо. Адже за родом діяльності педагог повинен брати ініціативу в процесі комунікації. Уміння правильно і виразно говорити, емоціями, жестами, мімікою і поглядом виражати свої почуття і ставлення, управляти своїм емоційним станом, оцінювати себе, свої дії певною мірою визначаються наявністю сформованих професійних педагогічних умінь. Слово педагога як і актора має бути впливом на розум, волю і почуття особистості вихованців, стимулювати їх до творчої пошукової навчальної діяльності.

Педагогічний артистизм допомагає також здійснювати драматизацію навчально-виховного процесу, в якому розкриваються його складові: зачин, активний емоційний процес комунікації, виклад інформативного матеріалу, обговорення важливих проблем і вирішення завдань, завершення та підведення підсумків.

Зрозуміло, діяльність артиста і педагога не є цілком тотожними, проте використання елементів театральної педагогіки стосовно емоційної сфери і комунікативної діяльності є вкрай важливими і необхідними педагогу для успішного здійснення навчально-виховного процесу.

Схожість театральної і педагогічної діяльності (як зазначають теоретики і практики) проявляється за метою (вплив особистості на особистість і прояв емоцій, переживань), за змістом (творчий комунікативний процес) та за інструментарієм (психофізична природа педагога і артиста).

Їх схожість проявляється також і за характером виконання дії: має публічний характер; особистість є одночасно об'єктом і суб'єктом творчої діяльності; професійна творча діяльність обмежена в часі; професійний творчий процес характеризується активністю, динамізмом і має колективний характер.

Сучасний студент, маючи великі можливості самостійно отримувати інформацію з різних джерел, потребує і цінує викладача, який володіє новітніми методами викладання, має широкий світогляд і бачення проблем сьогодення, викликає інтерес до вивчення навчального предмету, постійно еволюціонує у світлі нових знань, самоудосконалюється, виявляє шанобливе ставлення і вбачає в кожному студентові особистість, об'єктивно оцінює знання студентів, володіє професійним педагогічним артистизмом, має шарм (імідж), приваблює зовнішніми даними тощо.

На нашу думку, творчий потенціал викладача будь-якого фаху передбачає наявність професійних артистичних умінь і володіння елементами театральної педагогіки: правильно вибирати стиль і тон спілкування із студентами; володіти культурою мовлення, технікою і логіко-емоційними засобами мовлення; регулювати свій психічний стан; управляти своїм тілом, знімати зайве хвилювання і напругу; управляти увагою і вмінням зосереджуватися на кількох об'єктах водночас; мобілізувати творче самопочуття як перед, так і в процесі спілкуванням із аудиторією та інші, які ефективно сприяють прояву педагогічній імпровізації, педагогічному перевтіленню, а також здійсненню режисури навчально-виховного процесу. Адже викладач виступає взірцем мовної культури і поведінки для студентської молоді в процесі навчання. Особливо важливими є створення емоційного стану і взаємопорозуміння, залучення студентів до співпраці та співтворчості. Сам викладач не перевтілюється в образ, на відміну від актора, а залишається самим собою. Створена викладачем відповідна емоційно-чуттєва атмосфера мотивує студентів до активних дій: пошуків нової інформації з навчальної дисципліни, її зв'язок з іншими сферами науки, мистецтва і практичного застосування, творчих пошуків і зацікавленості навчальним матеріалом, бажанням творити, відкривати для себе нове і отримувати від цього задоволення. Таким чином, студенти стають, умовно кажучи, партнерами і рівноправними учасниками освітнього процесу.

З метою формування професійних артистичних умінь і комунікативної компетентності в цілому у майбутніх педагогів (на різних спеціальностях педагогічного факультету: «Початкова освіта», «Дошкільна освіта», «Образотворче мистецтво», «Практична психологія», «Здоров'я людини») нами було розроблено робочі програми таких дисциплін, як: «Культура мовлення і виразне читання», «Риторика» (Ораторське мистецтво), «Основи культури і техніки мовлення», «Практикум з педагогічного артистизму». Теоретичний матеріал висвітлювався на лекційних заняттях, а його засвоєння перевірялося шляхом виконання студентами тестових завдань. На практичних заняттях особлива увага зосереджувалася на проведенні тренінгів, виконання цілісної системи творчих завдань, етюдів, виконавських звітів з акцентуацією на самостійну та індивідуальну роботу зі студентами.

Реалізація окреслених завдань передбачає виконання цілісної системи вправ і творчих завдань:

- з техніки мовлення – артикуляційна гімнастика (розминка мовного апарата (вправи на дихання, голос, дикцію);
- виконання скоромовок (чітка вимова із зміною темпоритму, із зміною логічного наголосу, з різним підтекстом);
- виконання творчих завдань із сценічної грамоти: вправи на розвиток уваги, уяви, творчого бачення, фантазії, творчого мислення, пам'яті;
- виконання творчих завдань (вправ) на пластику, логіку фізичних дій та прояв емоцій (виконання за тематикою і сюжетною лінією етюдів – індивідуальні, у парі, групі);

– інсценізація та драматизація творів художньої літератури, в яких розкриваються етичні норми поведінки (байка, казка, поема, оповідання в ході виконання яких відшліфовується мова й мовлення; короткі монологи й діалоги дійових осіб; характеристика персонажів, мотивація їх намірів та вчинків; використання різних засобів виразності; відчуття творчої праці в колективі тощо).

Цілісна система творчих виконавських вправ і завдань передбачає дотримання логічної послідовності, виконання від простих до більш складних завдань з урахуванням індивідуальних можливостей студентів.

Виконання творчих завдань сприяє розвитку і закріпленню ряду важливих професійних артистичних умінь: вироблення чіткої дикції і грамотного мовлення; удосконалення рівня мовленнєвої культури; усвідомлення ролі і необхідності дотримання правил мовного етикету; продукувати виступи з яскравим проявом засобів емоційної виразності; встановлювати контакт з аудиторією слухачів і утримувати їх увагу різними засобами активізації; управляти своїм тілом, емоціями, жестами, самопочуттям тощо.

У процесі виконання творчих етюдів формуються навички і вміння працювати в колективі, розуміти свого партнера, співпрацювати, радіти за успіхи чи співпереживати за невдачі колективної праці.

Вищезазначені навчальні дисципліни сприяють у вирішенні проблем цілісного підходу до формування комунікативної компетенції, підвищення рівня мовленнєвої культури й артистичних умінь зокрема майбутнього вчителя.

Як показує практика, найбільш результативними є практичні заняття з використанням інтерактивних технологій імітаційного навчання (ділова, рольова та дидактична гра; драматизація; виступи, презентація; творчі звіти, конкурси; навчально-тренувальні вправи, тренінги; інсценізація художніх творів; міні лекції, диспути тощо).

Як позитивне слід також зазначити, що на практичних заняттях студенти проявляють відповідальність за виконану роботу; чітко усвідомлюють мету спілкування, виявляють довіру до співрозмовника; здійснюють самооцінку мовлення і поведінки, прислухаються до критичних зауважень інших; висловлюють свої пропозиції, вносять певні ідеї, коректно висловлюють зауваження опонентам згідно з етичними нормами тощо.

Основними умовами формування професійних артистичних умінь і загальнолюдських моральних цінностей у майбутніх фахівців є:

- вплив особистості викладача та створення доброзичливих взаєностосунків із студентами під час навчально-виховного процесу й поза його межами;
- організація освітнього процесу, яка сприяє формуванню творчого потенціалу й морально-етичних якостей майбутніх фахівців;
- врахування індивідуальних можливостей кожного студента;
- створення у студентів позитивної мотивації до саморозвитку та самовдосконалення.

Довготривалий термін роботи (очна та заочна форми навчання) продемонстрував, що майже 67% студентів виявляють творчий потенціал, виконавські артистичні вміння (виконавські вміння достатнього, середнього і високого рівня) з дотриманням етичних норм мовлення і поведінки.

Тематика навчальних занять, професіоналізм викладача ЗВО і доброзичливі взаєностосунки зі студентами, творчий підхід до розв'язання важливих проблем сьогодення шляхом використання інноваційних технологій навчання великою мі-

рою сприяють формуванню у майбутніх фахівців моральної досконалості, усвідомлення ними важливості гуманізму, душевності, людяність, доброти і справедливості як у професійній діяльності, так і їх прояв у щоденних стосунках.

Варто також зауважити, у процесі професійної діяльності викладач повинен виступати взірцем, носієм професійних артистичних умінь, загальнокультурних особистісних якостей, які розкривають його внутрішній світ, духовність, інтелект, шанобливе ставлення до співрозмовника, і через широкий кругозір, культуру, чуйність, уважність, доречність гумору, майстерність прояву багатства інтонування у словесній дії, жестів, емоцій сприяє більш глибокому засвоєнню, зацікавленості і сприйнятті студентами навчального матеріалу. Підтвердженням цього є мудрі настанови І. А. Зязюна, який особливо велику увагу приділяв гуманістичному спрямуванню мистецької освіти, ролі педагога й володіння ним високим рівнем педагогічної майстерності, і зазначав важливу місію учителя-майстра, який своєю особистістю повинен формувати особистість учня. Це повною мірою стосується і викладача ЗВО.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи, варто зазначити також певні труднощі і недоліки з досліджуваної проблеми. На нашу думку, останнім часом простежується недооцінка вивчення окремих гуманітарних дисциплін (за вибором), які безпосередньо, як показує практика, сприяють формуванню педагогічного артистизму в майбутніх фахівців. А також незначна кількість годин на їх вивчення (лекційних – 8 годин, практичних 16 годин). Оскільки вони мають прикладний характер, то потребують більше часу для системної, довготривалої роботи щодо формування і закріплення творчих виконавських умінь та прояву психофізичних зусиль. На ці питання варто звернути увагу під час розробки навчальних планів.

На завершення слід зазначити, що педагогічний артистизм, яким володіє викладач ЗВО, значною мірою впливає на формування загальнокультурних рис особистості (почуття власної гідності; доброта, співчуття, гуманність, справедливість, чесність, милосердя, чуйність, товариськість тощо), морально-етичних норм поведінки, а також сприяє розвитку у майбутніх фахівців важливих професійних якостей: високого рівня культури мовлення, засобів вербальної і невербальної комунікації, відчуття внутрішньої свободи, образного мислення, уяви, фантазії, здатності до перевтілення, зовнішньої привабливості, емоційно-образно викладати матеріал, вміння регулювати свій емоційний стан, докладати зусиль, наполегливо працювати й удосконалювати свою професійну майстерність, що є надзвичайно важливим для досягнення поставлених цілей у найближчій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Будянський Д. В. Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 19 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник української мови. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.
3. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти. *Шлях освіти*. 2001. № 3. С. 2-6.
4. Гук О. Ф. Гуманізація освітнього процесу у вищому навчальному закладі. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 14. С. 179-187.
5. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень : колективна монографія / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

6. Ткачова О. О. Формування у майбутніх учителів артистичних умінь як компонента педагогічної майстерності : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 19 с.

7. Чистовська І. П. Гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. Київ, 2008. № 1(22). С. 191-193.

REFERENCES:

1. Budianskyi, D. V. (2006). Formuvannia pedahohichnoho artystyzmu maibutnoho vchytelia humanitarnykh dystsyplin [Formation of pedagogical artistry of the future teacher of humanitarian disciplines]. *Candidate of ped. Sciences*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Busel, V. T. (2007). Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv ; Irpin : Perun [in Ukrainian].

3. Honcharenko, S., Malovanyi, Yu. (2001). Humanizatsiia i humanitaryzatsiia osvity [Humanization and humanitarianization of education]. *Shliakh osvity – The way of education*, vol. 3, 2-6 [in Ukrainian].

4. Huk, O. F. (2012). Humanizatsiia osvitnoho protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi [Humanization of the educational process in a higher educational institution]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky – Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*. Issue 14. 179-187 [in Ukrainian].

5. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist : teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results] : kolektyvna monohrafiia / V. O. Molyako, O. L. Muzyka (Ed.) Zhytomyr : Ruta (2006). Zhytomyr : Ruta [in Ukrainian].

6. Tkachova, O. O. (2014). Formuvannia u maibutnikh uchyteliv artystychnykh umin yak komponenta pedahohichnoi maisternosti [Formation of future teachers' artistic skills as a component of pedagogical mastery]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

7. Chystovska, I. P. (2008). Humanizatsiia ta humanitaryzatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu u vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika – Bulletin of NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, vol. 1 (22), 191-193 [in Ukrainian].